

Матеріал, поданий у статті, є спробою розкриття основ діагностичного підходу до управління навчальним закладом. У подальших дослідженнях з окресленої проблеми доцільним вважаємо вивчення алгоритмів здійснення якісної діагностики діяльності навчального закладу в умовах розвитку інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко О.С. Діагностування в навчальному процесі // Вісник Запорізького державного університету. – 2002. – № 1. – С. 12 – 18.
2. Даниленко Л.І. Управління загальноосвітнім навчальним закладом як відкритою соціально-педагогічною системою. – К.: ЦППО АПН України, 2002. – 17 с.
3. Козлова О.Г. Системний підхід як методологічний орієнтир в управлінні навчальним закладом // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. Частина друга. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. – 224 с. – С. 23 – 32.
4. Кузьмина Н. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
5. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом: Навчальний посібник / Десятов Т., Коберник О., Тевлін Б., Чепурна Н. – Харків: Вид. група «Основа», 2003. – 240 с.
6. Освітній менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Л.І. Даниленко, Л.І. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.
7. Творческое наследие А.С.Макаренко и современная школа // Тезисы докладов и сообщений на научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося педагога. – Сумы, 1988. – 340 с.
8. Уварова А.М. Педагогічна розповідь: культурологічний та діагностичний аспекти // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2000. – 480 с. – С. 328 – 337.
9. Шишов С., Кальней В. Мониторинг качества образования в школе. – 2-е изд. – М.: Педагогическое общество России, 1997. – 320 с.
10. Шульга Л. Сучасний погляд на управління загальноосвітнім навчальним закладом // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 3 – 4. – С. 138 – 143.

УДК 37:001.895:008

О.Г. Козлова

*Сумський державний
педагогічний університет*

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті зроблено спробу проаналізувати соціальні чинники, що зумовили появу інноваційної культури та її виокремлення в окрему сутність як феномена сучасного суспільного розвитку.

An attempt to analyze social factors which stipulated appearance of innovative culture and selection of it in separate essence as to the phenomenon of modern community development is done.

Суспільство у своєму історичному поступі досягло у ХХІ сторіччі ознак високої технологізованості, інформатизованості та інноваційності.

Одним з найважливіших кроків у напрямку соціокультурного зростання України є впровадження інноваційних перетворень на всіх рівнях суспільної діяльності. Інновації нині стають основним фактором, який визначає розвиток особистості, суспільства, держави. Рівень освітньої, загальнокультурної та соціально-психологічної готовності майбутнього фахівця до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки України на інноваційних засадах є сьогодні визначальним у забезпеченні конкурентоспроможності нашої держави в багатьох галузях науки, освіти та підприємництва.

Ураховуючи значне залучення молодого покоління до інноваційних процесів країни та можливості, які дає система професійної підготовки особистості, саме на вищу освіту покладається завдання формування інноваційної культури фахівців.

Витоки розгляду поняття «інноваційна культура» ми знаходимо у працях видатних вітчизняних педагогів К. Ушинського, О. Музиченка, С. Русової, А. Макаренка та ін. Зокрема А. Макаренко виводив необхідність інноваційних підходів у педагогічній діяльності з розуміння педагогіки як науки діалектичної, яка абсолютно не припускає догми.

Інноваційність системи А. Макаренка в цілому зумовлена певними чинниками, до яких належать принципово нові соціально-політичні, економічні, соціально-педагогічні умови діяльності навчально-виховних закладів, в яких працював педагог.

«Діалектичність педагогічної дії є настільки великою, що ніякий засіб не може проектуватися як позитивний, якщо його дія не контролюється всіма іншими засобами, що застосовуються разом з ним. Людина не виховується по частинах, вона створюється синтетично всією сумою впливів, здійснюваних на неї. Тому окремий засіб завжди може бути і позитивним і негативним, вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка і дія всієї системи засобів, що є гармонійно організованими» [11, 120].

Вивчення стану розв'язання завдання системного опису інноваційної культури в наукових джерелах з освітніх інновацій засвідчило, що на теоретико-методологічному рівні найбільш фундаментально проблема нововведень подана у працях І. Бестужева-Лади, С. Глазєва,

О. Круглікова, М. Лапіна, В. Паламарчук, І. Перлак, І. Пригожина, Б. Сазонова, Б. Санто, Н. Юсуфбекової та ін. Концептуальні розробки М. Вебера, Й. Гердера, Е. Фромма, О. Шпенглера, Й. Шумпетера та ін. показують значущість упровадження інноваційних технологій у розвитку суспільства. Зміни, що відбуваються у світі внаслідок розширення масштабів інноваційної діяльності, відображені у працях таких провідних дослідників ХХ століття, як Д. Белл, Дж. Бернхейм, І. Валерстайн, Дж. Гелбрейт, П. Дракер, М. Кастельс, Д. Медоуз, Т. Парсонз, А. Печеї, П. Сорокін, Е. Тоффлер та ін.

У дослідженнях зарубіжних науковців К. Ангеловські, У. Кінгстона, Е. фон Хіппеля та ін. аналізується питання управління інноваційними процесами у сфері освіти, досліджуються джерела інновацій; Е. Роджерс визначив соціально-психологічні аспекти розповсюдження нововведень, Н. Лагервей, Є. Ляска та вітчизняні вчені Г. Ващенко, Л. Даниленко, О. Козлова досліджують фактори, що впливають на ухвалення рішення про введення нового.

Аналіз процесів оновлення вищої школи України здійснено в ряді досліджень В. Андрущенка, Г. Артемчика, В. Астахової, Л. Герасіної, В. Городяненка, В. Козакова, В. Кременя, А. Навроцького, В. Поповича, О. Савченко, Г. Січкаренка, О. Скідіна, В. Франчука, А. Хоронжого, Ю. Чернецького та ін.

Широке використання нововведень у всіх сферах життя породжує потребу в культурі впровадження інновацій. Актуальні питання розвитку культури в суспільстві досліджували такі вчені, як А. Арнольд, Е. Баллер, Е. Боголюбова, В. Давидович, В. Межуєв, П. Сорокін, Е. Файнбург. Зв'язок культури та освіти вивчали науковці В. Буторін, П. Мейтув, В. Шипілов, В. Латишев, А. Осін.

Нині значна увага приділяється поняттю культури професіоналів, зокрема їх професійній, корпоративній, організаційній, інформаційній, комунікативній культурі та культурі управління. Проте інноваційна культура фахівців є поняттям, яке недостатньо досліджено та обґрунтовано в сучасній педагогічній науці та практиці. Слід зазначити, що різні аспекти культури як складові загальної культури досліджували В. Войтко, Р. Миленкова, А. Ніколаєв (інноваційна культура), Є. Гармаш (педагогічна

культура), Н. Гончаренко, Л. Левкович (духовна культура), В. Кан-Калик (комунікативна культура) та ін. Було виявлено, що поняття «інноваційна культура» та умови її формування вивчали В. Ващенко, О. Єфросініна, А. Кальянов, В. Кремень, В. Кузнецов, А. Ніколаєв, В. Носков, А. Поскряков, В. Фокіна та інші.

Не применшуючи значення існуючих теоретичних надбань з проблеми визначення сутності інноваційної культури як сучасного феномена розвитку суспільства та особистості вважаємо за потрібне проаналізувати соціальні чинники, що зумовили її появу та виокремлення в окрему сутність та феномен сучасного суспільного розвитку.

Аналіз наукової літератури з різних напрямків засвідчив високу зацікавленість дослідників феномена „інноваційна культура” не тільки у галузі педагогіки, а також у сфері економіки, соціології, управління тощо. Тому вивчення соціокультурних передумов формування інноваційної культури ґрунтується на реалізації системного дослідження цієї проблеми та спробі міждисциплінарного узагальнення підходів до визначення інноваційної культури.

Дослідити феномен інноваційної культури уявляється нам можливим завдяки аналізу двох складових: загального поняття „культура” та „інноваційного” як категорії. Тож спробуємо узагальнити численні погляди на культуру.

Слово „культура” є латинського походження (cultura) і спочатку мало значення „обробка” (від cultum) – спершу ґрунту, потім у широкому розумінні вплив на природу, вплив на людину.

Майже ніхто з численних дослідників культури не заперечує її протилежності природі. Культура „за визначенням” – це те, що не натура. В. Кутирев вважає, що вона виникає як надприродний засіб життєдіяльності людини, як механізм трансформації її тваринного буття в соціальний стан.

Традиційна філософська думка, як правило, розділяє культуру на матеріальну та духовну, кожна з яких є складним системним утворенням, бо самі категорії „матеріальне” та „духовне” є основними питаннями філософського пошуку. Проте, цікавим є погляд М. Колесова, який зазначає, що розуміння матеріальної культури як „сукупності матеріальних

цінностей”, а духовної культури як „сукупності духовних цінностей” є спрощеним і відносним [7]. Матеріальна культура є „предметною формою” духовної культури, а духовна культура має соціальну значущість лише у вигляді матеріальної культури. Це означає, що матеріальна і духовна культури існують не як окремі сфери, а як єдині галузі людської діяльності [1, 27].

Тому вбачається помилковим відносити інноваційну культуру до поля матеріальної культури, хоча вона реалізується в конкретній діяльності. Також неправильно було б відносити її тільки до духовної культури, хоча вона проявляється у вигляді особистісних новоутворень. Тільки у взаємодії матеріальної та духовної складових культури відбувається реалізація таких її аспектів, як культура правова, естетична, професійна, інформаційна чи інноваційна.

Важливою є ідея П. Козловські, який зазначає, що коли ми говоримо про естетичну, політичну, культуру харчування, життя, мови, ми розуміємо під культурою цих уже самих по собі культурно зумовлених феноменів *форму зростання* їх культурного буття, їх культурного рівня [6, 18].

У свою чергу, Г. Єльнікова вважає різні види культури (наприклад, управлінську) *елементами* культури загальної [4, 103]. На думку деяких культурологів, подібні культури є „*вертикальними зрізами*” культури, які пронизують усю її систему, або є „*окремими випадками*” загальної культури.

Найбільш цікавим є погляд В. Біблера, який уявляє культуру у вигляді піраміди з самодетермінацією особистості на її вістрі. Релігійна, філософська, моральна та інші культури є численними *гранями* цієї піраміди.

Подібні розбіжності в поглядах, можливо, викликані тим, що нинішній етап розвитку людства породжує безліч нових видів культури, однією з яких є інноваційна культура особистості. Тому виникає гостра потреба дослідження того, що вже виникло. Існує припущення, що культурний підхід до дійсності виходить з того, що те, що існує, вже само по собі має вигляд і форму і прагне стати дійсним [6, 12]. Таким чином, інноваційна культура як нове явище сучасного суспільства потребує ґрунтового вивчення.

Соціально-психологічні дослідження різних соціальних груп, проведені Інститутом стратегічних інновацій РФ, довели, що інноваційна культура сприймається ними абсолютно конкретно, як об'єктивна реальність. Тож нині, коли інновації стають головним ресурсом розвитку економіки та інших сфер людської діяльності, перед громадою постає необхідність формування інноваційної культури окремої особистості і суспільства в цілому.

Розглянемо інноваційну культуру як елемент загальної культури особистості. Зрозуміло, що оцінювати культуру на рівні окремої людини дуже важко. Так, наприклад, Е. Ільєнков звертає увагу на складність науково-теоретичних і взагалі вербальних визначень особистості, тому що „Я” кожного є дещо унікально-неповторним, яке неможливо розкласти на загальні складові [5, 338]. Ми погоджуємось, що вивчення такого аспекту особистості, як її культура є надзвичайно складним для опису та вимірювання.

Проте концептуальною основою розгляду культури в нашому дослідженні було прийнято думку В. Андрущенка про те, що змістом існування культури є *«розвиток людини як суспільної істоти, тобто вдосконалення її творчих сил, потреб, здібностей, форм спілкування тощо»* [1, 477].

Отже, культура є феноменом одночасно соціальним й особистісним. В. Кутирєв зазначає, що культура виникає власне тоді, коли афективно-нормативне регулювання життєдіяльності колективу (табу, тотеми) змінюється на нормативно-раціональне регулювання відносин окремою людиною. Поведінку починає визначати внутрішній світ особистості – релігійна віра, мораль, почуття провини, розуміння добра, зла, особистого покарання. Особистість і культура виникає тоді, коли людина сама відповідає за себе [10, 22].

Серед різних підходів до тлумачення культури особистості цікавим убачається таке. „Культура – це форма самодетермінації індивіда в площині особистості, форма самодетермінації нашого життя, свідомості, мислення; тобто культура – це форма вільного вирішення та перевірення своєї долі у свідомості її історичної та загальної відповідальності [2, 289]. Відповідальність за власні вчинки є однією з

важливих детермінант рівня загальної та інноваційної культури особистості, особливо нині, коли наслідки діяльності окремої особистості можуть набувати глобального характеру. Актуальність цієї проблеми підтверджується дослідженнями багатьох учених.

Теми відповідальності торкається П. Козловські, стверджуючи, що за ідеєю культури як мудрого і бережливого ставлення до навколишнього світу приховується думка: нам необхідно з максимальною можливою делікатністю й обережністю враховувати побічні дії наших знань та вчинків, а також взаємодію наших цілей з цілями інших [6, 13]. В. Віндельбан, вивчаючи особистість, уважав, що людина, яка є носієм культури, набуває моральної, логічної, а також естетичної совісті [3, 232]. С. Кримський також говорить про відповідальність за наслідки розумової діяльності, визначаючи цю якість як „моральний інтелект” [9, 230]. Узагальнюючи численні погляди на культуру особистості, відповідальність є невід’ємною її складовою.

Зазначимо, що саме критичне мислення дозволяє особистості свідомо знайти своє місце у складному просторі культури суспільства. Амбівалентність культури проявляється повсякчасно в її суперечностях. Але ж боротьба цих суперечностей є поштовхом для постійного розвитку. „Душа, дух, особистість, культура – це субстанціалізовані найменування напруги у взаємодії природного та штучного, почуттів й обов’язків, цінностей і цілей”. Саме тому М. Колесов розглядає культуру як фактор, який об’єктивує здібність людини до саморозвитку [7, 19].

Науково доведено, що становлення особистості відбувається протягом усього життя і залежить від численних факторів внутрішнього та зовнішнього характеру. Соціально-економічні зміни, які останнім часом відбуваються у світі, примушують особистість жити в системі рухливих координат, де все менше значення мають культурні надбання минулого.

Безсумнівно, інноваційна культура особистості набуває цілісності тільки в тісному взаємозв’язку з іншими видами культури – моральною культурою (на рівні регулятора прийняття інновацій), інформаційною (творення, обробка, зберігання, використання та поширення інформації), правовою (у галузі захисту інтелектуальної власності та правового

забезпечення впровадження інновацій), організаційною, культурою міжособистісного спілкування тощо.

Значним надбанням сьогодення є зосередженість наукових інтересів на особистісному рівні інноваційної культури [12]. Дослідження попередніх десятиліть засвідчують зацікавленість учених проблемою інноваційної культури як формою організаційної культури, що забезпечує економічний розвиток підприємств завдяки інноваційному вирішенню завдань.

Актуальність цього напрямку дослідження підтверджується також певними науковими подіями.

Так, 20 вересня 2001 року під егідою ЮНЕСКО в Москві проходив Міжнародний форум „Інноваційна культура на зламі століть”, який включав різноманітні заходи. Змісту та значенню інноваційної культури були присвячені доповіді представників різних галузей наукового знання, дискусію було продовжено за „круглим столом” в Інституті стратегічних інновацій РФ.

Згідно із Законом України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» інноваційну культуру було вперше визнано серед стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та запропоновано розглядати її як складову інноваційного потенціалу.

Наступним кроком у цьому напрямку було проведення у Києві 11 – 12 березня 2005 р. наукової конференції „Ноосфера та інноваційна культура суспільства”, де інтегральне поняття „інноваційна культура” обговорювалося представниками різних наук, – від філософії та педагогіки до філології, медицини та біології. Була створена робоча група із формування державної концепції інноваційної культури українського суспільства. Розпочата на засіданні робота цієї групи вчених продовжується нині в Інтернет-режимі.

У Концепції інноваційного розвитку економіки України, розробленій за участі науковців Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України, було передбачено спеціальний розділ „Формування сучасної інноваційної культури суспільства”, де вона розглядається як засіб переходу вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку.

Отже, всебічний аналіз змін у різних галузях діяльності суспільства дозволив виокремити такі основні соціальні передумови розвитку інноваційної культури:

- остаточна зміна релігійного типу світогляду на сцієнтичний; увага до інноваційного культургештальта у філософії;
- пріоритетність застосування принципів системного підходу в науці;
- прискорене ефективне використання науково-технічних винаходів в економіці;
- нові можливості для розкриття інноваційного потенціалу особистості в освіті;
- значні результати в розвитку теорії та практики використання інновацій; інтердисциплінарність інноватики;
- загальний інноваційно сприятливий клімат у суспільстві, який, якщо немає механізмів регулювання, загрожує перетворитись у соціально-деструктивне прагнення «нового заради нового».

Таким чином, формування інноваційної культури як морального фільтра інновацій стає частиною загальної концепції виховання особистості нового типу. Зокрема В. Кремень наголошує, що „фундаменталізація педагогіки і психології потребує передусім оновлення духовно-ціннісних орієнтирів сучасної людини, особливо молоді, побудови нових теорій розвитку людини, які б ураховували соціальні реалії сучасного життя, розкривали глибинну сутність її формування і розвитку. Тут широке поле діяльності і педагогіки, і психології, які мають сформувати цілісну теорію сучасної особистості, відтворити психологічні і педагогічні основи розвитку людини в глобалізованому інформаційному суспільстві, зокрема в освітньому середовищі. Особливо це стосується теорії виховання, яка має позбутися старих виховних стереотипів, набути нового змісту, стати продуктивною у формуванні молодого покоління, створенні Людини” [8, 7].

Перспективним убачається входження значення поняття «інноваційна культура» до системи вищої освіти. Нині вища школа потребує перегляду основних принципів навчально-виховного процесу,

підвищення рівня науково-дослідної, інноваційної роботи викладачів та студентів, а також усвідомлення переваг та недоліків українських культурно-історичних традицій. „Розвиток інноваційної культури в системі освіти України повинен передбачати повномасштабне включення психологічних механізмів інтеграції особистості в культурне медійне середовище, що потребує переосмислення самої суті освітньо-виховного процесу”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ Атлант ЮЕМСі, 2006. – 502 с.
2. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Виндельбанд В. Философия культуры: Избранное. – М.: ИНИОН РАН, 1994. – 350 с.
4. Єльнікова Г.В. Управлінська компетентність. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
5. Ильенков Э.В. Философия и культура. – М.: Политиздат, 1991. – 464 с.
6. Козловски П. Культура постмодерна: общественно-культурные последствия техн. развития / Пер. с нем. – М.: Республика, 1997. – 240 с.
7. Колесов М.С. Человек и культура: Философские размышления. – К.: Издательство общества Знание Украины, 1991. – 48 с.
8. Кремень В. Деякі питання формування особистості професіонала в контексті вимог сучасного суспільства // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький: Авіст, 2007. – С. 4 – 6.
9. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
10. Кутырев В.А. Культура и технология: борьба миров. – М.: Прогресс – Традиция, 2001. – 240 с.
11. Макаренко А.С. Методы воспитания / Пед. соч.: В 8 т. – М.: Педагогика, 1983–1986. – Т.4. – С. 123–139.
12. Миленкова Р.В. Інноваційна культура: методичний супровід формування. Навчально-методичний посібник. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 75 с.